

A Hszincsiangból menekült kazakok sorsa és új hazára találása Törökországban

DOI 10.35402/kek.2024.3.17

Absztrakt

A tanulmány a kazakok Belső-Ázsiából, Hszincsiangból Törökországba vezető, nagy áldozattal járó, Indián és Pakisztánon keresztül megtett hosszú útját és az új hazában történt letelepedésüket, majd a törökországi kazak diaszpóra fejlődésének kérdéseit tekinti át. Több ezer kilométert tettek meg a menekültek kisgyerekekkel és idős családtagjaikkal magas hegyeken, mocsáron és sivatagon át, ló- és teveháton, vasúton és vízi úton, míg elérték Törökországot. Taglalja az új hazában felmerülő problémákat és az azokra adott megoldásokat, melyből az is kiderül, hogy az új környezetben is mekkora szerepe van a hagyományok megtartásának, a rokon kapcsolatok fenntartásának és a világnézeti alapú összetartásnak. Megmutatjuk azokat a társadalmi, kisközösségi változásokat, amelyek a beilleszkedés folyamatában léptek fel, valamint azokat a gazdasági és kulturális szervezeteket, amelyek a kazak diaszpóra fenntarthatóságát és önazonosságának fennmaradását szolgálják. Az új környezetben a beilleszkedés és városiasodás különböző szakaszait megélő kazakok egy része tovább megy Nyugat-Európába, ezzel újabb diaszpórák kialakulását alapozva meg.

Kulcsszavak: vándorlás, menekültek, Törökország, kazak diaszpóra, letelepülés, hagyományörzés, önazonosság.

Abstract

The paper reviews the long and sacrificial journey of the Kazakhs from Xinjiang in Inner Asia to Turkey, in the mid-twentieth century through India and Pakistan, their settlement in the new homeland and the development of the Kazakh diaspora in Turkey. Thousands of kilometres were travelled by refugees with young children and elderly family members over high mountains, through swamps and deserts, on horse and camelback, by rail and by sea, to reach Turkey. It discusses problems and solutions in the new country, and the importance of maintaining traditions, kinship, and ideological cohesion in the new environment. The social and small community changes that have occurred during the integration process and the economic and

cultural organizations that serve sustainability, and the survival of the Kazakh diaspora's identity are presented. Some of the Kazakhs, experiencing different stages of integration and urbanisation in their new environment, continue their journey to Western Europe, thus creating new diasporas.

Keywords: migration, refugees, Turkey, Kazakh diaspora, resettlement, preservation of traditions, identity.

Bevezetés

A törökországi kazak diaszpóra az 1950-es években jött létre, amikor a török kormány befogadta a rendkívüli megpróbáltatásokat elszenvedett és létszámukban erősen megtizedelt kazak menekültek csoportjait, akik Kína északnyugati részéről, Hszincsiang tartományból kényszerültek elvándorolni.

1911-1949 között a nagyhatalmi játszmák színterévé vált Hszincsiangban zajló politikai és katonai események a helyi lakosságot, különösen a kazakokat előbb Hszincsiangon belüli, majd Kínán kívüli vándorlásra kényszerítette, ahol különböző sors várt rájuk. Két nagy hullámban, 1941-ben és 1951-ben indultak el Tibeten át Kasmírba. Majd onnan is tovább kellett menekülniük Indiába. Az első menekülthullám tagjai 12 évig, a második menekülthullám 3-4 évig maradt Indiában valamint Pakisztánban. A két csoport levélben vette fel a kapcsolatot egymással, és 1952-54 között közös szervezésben Törökországba vándorolt tovább menekülteként. 1-2 évet isztambuli menekülttáborokban töltöttek, majd az állam támogatásával letelepültek, többségük belső-anatóliai falvakban, városokban. Az 1960-as évektől kezdve az urbanizációs folyamat hatására többségük Isztanbulba ment. Az 1970-es évektől egy részük nyugat-európai országokba vándorolt.

A törökországi kazakok gazdasági, társadalmi, kulturális fejlődése sajátos utat tett meg. Bár a törökországi kazak diaszpórát az 1980-as években Afganisztánból és Iránból áttelepült kazakok egészítették ki, az előző kazak bevándorlási hullám tagjaival nem alakítottak ki szoros kapcsolatot.

1. A hszincsiangi kazakok helyzete a 20. század első felében

Hszincsiangban, Kína legnyugatibb, soknemzetiségű tartományában 1946-os adatok szerint 438 575 kazak élt, ami az ottani lakosság mintegy 10 %-át tette ki, az északi területeken viszont a népesség több mint fele (53 %-a) kazak volt¹, akik gyakran migrációra kényszerültek a tartományon belül és azon túl is. A hszincsiangi kazakok vándorlását belső és külső tényezők idézték elő.

Kína utolsó uralkodó dinasztiája, a Csing uralmának megdöntése után az egymással küzdő politikai erők Hszincsiangban is bizonytalan helyzetet teremtettek. A Hszincsiangot irányító Yang Zhengxing (1911-1928) uralkodása alatt e provincia is a hadurak és a különböző etnikai csoportok harcterévé vált². 1927-1949 között pedig a Kuomintang (Kínai Nacionalista Párt) és a kommunisták között folyó polgárháború destabilizálta tovább a térséget. Jin Shuren, kormányzása idején (1928-1933) Hszincsiang Sztálin politikájának kísérleti terepévé vált. Sheng Shikai katonai kormányzósága (1933-1943) idején a hszincsiangi elnyomás brutalitása túltett a sztálini represszió. Erről tanúskodik az a tény, hogy 1938-39-ben a 600 ezres lakosú Ürümcsiben 120 ezren ültek börtönben, a városban 30 börtön működött, amelyekben minden második ember meghalt³. Mindez félelmet keltett a helyi lakosságban és végső megoldásként a külföldre való menekülést választották.

A kazakok lakta Észak-Hszincsiangban szovjet támogatással 1944 november 12-én megalakult a Kelet-Turkesztáni Népköztársaság. Ezzel párhuzamosan az altaji kazakok Oszman Batir vezetésével felszabadították az Altaj vidékét a kínai megszállás alól. 1947-ben azonban a kazak csoportok között nézeteltérés támad, amelyet követően Oszman Batir felvette a kapcsolatot a Kuomintanggal⁴ és amikor a kommunisták bevonultak Hszincsiangba, neki és támogatóinak el kellett hagyniuk az országot. 1950. februárjában a kommunista sereg menekülés közben elfogta őt, és 1951. április 29-én kivégezték⁵.

Az ércekben gazdag Hszincsiang területe az 1940-50-es években nagyhatalmi érdekek ütköző zónájává vált, mivel az amerikaiakban felmerült a gyanú, hogy

1. kép: Kazaksztán térképe

a szovjetek az atomprojektjük⁶ hiányzó nyersanyagot⁷ a kínai Altajból szerzik be. Ebben az időben az altaji régióban nagy számban dolgoztak szovjet aranybányászok és érckutatók.

2. Kazak migráció Hszincsiangon belül és azon túl

A hszincsiangi lakosság ezekben a kritikus időkben a tartományon túl, a szomszédos területeken (Tibet, Külső-Mongólia, Kasmír) keresett menedéket. A rájuk nehezedő politikai nyomás miatt 1933-ban másfelezer altaji kazak család, 18 ezer fő⁸ kényszerült arra, hogy átköltözzön Hszincsiang legkeletibb (Mongóliával határos) részébe, Barköl járásba. Onnan 1936-1939-ben vesztükre tovább vándoroltak a szomszédos Kanszu és Csinghaj régiókba, ahonnan megfogyatkozva Tibetbe folytatták útjukat.

⁶ Douglas S. Mackiernan (1913-1950. 04.29.) – a szovjet atomprogram felderítésével megbízott CIA-tiszt, ő volt az első, aki szolgálat közben halt meg. 1944 óta meteorológusként szolgált az ürümcsibe osztagnál. Később operatív képzést kapott. Ürümcsibe visszatérve a konzulátuson szolgált, kapcsolatokat épített ki a helyi tartományi és etnikai vezetőkkel. Nukleáris robbanások észlelésére szolgáló berendezéseket telepített. 1949 végén, amikor a hszincsiangi tartományi kormány elismerte a pekingi kommunista kormány uralmát, Mackiernan testőreivel délre menekült, kazak felkelők kísérték el a Csinghaj határán fekvő Gaskölig (<https://www.cia.gov/legacy/honoring-heroes/heroes/douglas-s-mackiernan/> (2024.03.30-i letöltés)).

⁷ Vö. Орлова

⁸ Алтай 2014: 27.

¹ Svanberg 1988:116-117, 307.

² Canaltay 2023: 49-51.

³ Әбілқасымұлы 2007: 4.

⁴ Nacionalista politikai párt, 1928-49 között volt vezető párt Kínában.

⁵ Godfrey 1956: 173.

Az első kazak menekülthullám az 1940-es években. Miután a tibeti hatóság a menekültek letelepedési engedély iránti kérelmét elutasította, tovább indultak Kasmírba. India brit kormányzójától hosszú várokozás után, 1941 augusztus 18-án kapták meg a belépési engedélyt⁹. „Egy 3000 fős kazak nomád horda, több ezer állat kíséretében, októberben lépett be Ladakhba azzal a szándékkal, hogy Indiába vándoroljon”¹⁰. A következő információk jelentek meg róluk az újságban: «... ilyen karaván a tatárjárás óta nem járt Kasmírban. A menekültek részben vallási és politikai, részben gazdasági okokból jöttek Indiába. 4000 lóval, 3000 tevével és 20 000 birkával érkeztek Kasmírba»¹¹.

2. kép: Menekült vezérek (Kasmír, 1951)

Ebben az időben volt folyamatban Pakisztán különválása Indiától. Az indiai kormány a kazakok számára menekülttáborhozott létre Muzaffarabad közelében, ahonnan 1942 áprilisában Ternavába, egy Rawalpindihez közeli faluba költöztették át őket. Két év alatt több ezren haltak meg közülük a szokatlan időjárás és fertőző betegségek következtében, így a létszámuk 1200-ra csökkent¹². 1943 nyarán a kazako-

kat két régióba telepítették át: az északi Gilgit-Chatral hegyvidékre és a közép-indiai Bhopalba. A menekült kazakok közösségében az első 6 évben nem született gyermek¹³.

Második kazak menekülthullám az 1950-es években. 1949. szeptember végén, amikor a kínai kommunisták vették át a hatalmat a központban, a hszincsiangi regionális koalíciós kormány tagjai és a hozzá közel álló csoportok külföldre menekültek, köztük kazakok is. Mintegy 15 ezer kazak szándékozott Indiába vándorolni, de csak töredéküknek sikerült emigrálni¹⁴. A menekülők átkeltek a Lob-Nor mocsáron, a Takla-Makan sivatagon, a Kunlun, a Himalája hegyein és a Tibeti-fennsíkon. Mintegy 4 ezer kilométert tettek meg ló- és teveháton, és csak 350 embernek sikerült elérnie az indiai határt¹⁵. 1951. augusztus 13-án érték el a tibeti-kasmír határt, és két hónapi várakozás után kaptak engedélyt a határátlépésre. Srinagarban két szállodában szállásolták el őket, az indiai muszlimok, a Vöröskereszt, az Egyházak Világszövetsége, valamint a tajvani emigrációs szervezet nyújtott nekik segítséget¹⁶. Milton Clark amerikai kutató, aki egy évet töltött a menekült kazakok között, róluk nyert benyomásait a National Geographic lapjain osztotta meg a világgal¹⁷.

A menekült kazakok felkészülése a kivándorlásra. 1950 fordulópontot jelentett a kazak emigránsok számára, mivel a pakisztáni török nagykövet abban az évben közvetítette az áttelepülni szándékozó 1326 kazak menekült kérvényét a török kormánynak. A Kasmírban tartózkodó kazakok levélben értesültek földijeiktől erről a lehetőségről és ők is benyújtották kérvényüket az indiai török nagykövetségen keresztül. Két évvel kellett várniuk a török kormányzati szervek döntésére.

3. Kazakok az új hazában

3.1. Kazak menekültek áttelepülése Törökországba az 1952-54-es években

Törökország kormánya Adnan Menderes miniszterelnök vezetésével 1952. március 13-án 3/14595 számon határozatot fogadott el a Kelet-Turkesztánból elvándorolt, Indiában, Pakisztánban és Szaúd-Arábiában (ahol a kazakok egy része vendégmunkásként

⁹ Алтай 2014: 56-57.

¹⁰ „Action taken in regard to a party of Kazaks (a band of Central Asiatics numbering 3000 human beings) as a result of their entry into Kashmir” (Secret) In National Archives of India. Progs., Nos. 239-W, 1941. (2023.12.21-i letöltés), on-line: www.abhilekh-patal.in/

¹¹ J.W. The Kazakhs *The Statesman*. 1942. 4th of January (New Delhi) Ардак Құлтай. Үндістанға көшкен 3 мың қазаққа қатысты тың деректер табылды [Új adatok kerültek elő az Indiába menekült 3 ezer kazakról] (2023.11.03-i letöltés) on-line: <https://kaz.nur.kz/society/2043834-undistanga-kosken-3-myn-qazaqqa-qatysty-tynd-dereker-tabylady-foto/>

¹² Svanberg 1989: 114.

¹³ Алтай 2014: 114.

¹⁴ Svanberg 1989: 51-52.

¹⁵ Svanberg 1989: 51-52; Canaltay, 2019: 184, 191-192.

¹⁶ Canaltay 2019: 177-178, 193-194.

¹⁷ Clark 1954: 626-637.

tartózkodott) menekültként élő 1850 kazak bevándorló letelepítéséről.

Az áttelepülés előkészületei. A tárgyalások során a menekült kazakok számára világossá vált, hogy Bagdadig az útiköltséget nekik kell állniuk, onnan Isztambulig pedig a török kormány fizeti számukra. Legolcsóbb ajánlatot a brit Maritime Link teherhajótól kapták, amely több részletben vállalta elszállításukat Baszrába, fejenként 52 rúpiáért¹⁸.

A kazak menekültek utazása Törökországba. A pakisztáni kazak menekültek első csoportja 1952. július 12-én indult el Törökországba, az utolsó pedig 1954. október 29-én. Az alatt az idő alatt 14 csoportban (összesen 430 család, 1379 fő) indult el Karacsi kikötőjéből¹⁹.

A kasmíri menekült kazakok is ugyanazon az útvonalon utaztak, csak Bombayben szálltak hajóra. Utolsó csoportjuk Sultanşerif vezetésével 1954. június 10-én indult el Szinagarból, és 14 napig tartott az útjuk Isztambulig²⁰.

A menekültek hosszú utat tettek meg, Baszráig hajóval, onnan Bagdadig busszal, majd Isztambulig vonattal utaztak. A határ iraki oldalán található Nuszájbin városban a török kormány megbízottai várták őket. Külön vasúti kocsikban szállították őket Urfán, Aleppón, Adanán keresztül Isztambulba.

3.2. A kazak menekültek letelepítése Törökországban

1950-55 között 138 889 bevándorlót fogadott be Törökország a különböző országokból, szinte mindegyikük az állam által letelepített menekült (*iskan göçmen*) kategóriájába tartozott, így ingatlanon kívül földet is kapott. Törökországba 1950-58 között 157 ezer menekült (38 ezer család) érkezett, akik összesen 1 millió 105 ezer hektár földet kaptak az államtól²¹, köztük 1892 kazak (564 család) volt, akik 32 ezer hektár földet kaptak²².

A kazakokat kezdetben Zeytinburnu, Sirkeci, Tuzla (isztambuli körzetek) menekülttáboraiiban helyezték el, ahol két évig maradtak és már ott elkezdtek törökül tanulni. Már a menekülttáborokban tisztázták, hogy ki melyik törzsbe vagy nemzetiségbe tartozik és a genealógiai hagyomány szerint

egymással rokonságban álló (egymással nem házasodható) családok mentek egy településre²³.

A Pakisztánból áttelepült kazakok egy része Manisa tartomány *Salihli* városában összpontosul, mert első kérvényük benyújtásakor „kereskedőnek” mondták magukat, és a török kormány oda telepítette őket és csak házat kaptak, földet nem.

A menekültek nagy része az idősek tanácsára a szülőföldjére emlékeztető hegyvidéki területet, belső-anatóliai falvakat választott letelepülésre. Az is vidékre vonzotta őket, hogy ott a házon kívül földet is kaptak az államtól. Kayseri, Konya és Niğde tartományokban telepedhettek le, közel egymáshoz. A hatóságok 30-40 hektár földet juttattak minden bevándorlónak.

1. táblázat. *A török tartományokban letelepült kazak családok száma és az általuk kapott földterület nagysága*²⁴:

№	Tartomány neve	Családok száma	Az egyes járásokban letelepedett családok száma		A kazakoknak adott földterület Hektár
1	Kayseri tartomány	115	Develi Yahyalı Yeşilhisar	75 15 25	3326
2	Konya tartomány	78	Ismil Ereğli	63 15	11664
3	Niğde tartomány	226	Ulukışla Aksaray (Sultanhanı, Zenginköy)	163 63	16995
4	Manisa tartomány	160	Salihli	160	-
5	Sakarya tartomány	2	Adapazar	2	-
	Összesen	581			31985

Törökországban a bevándorlók számára épült szabványos házakat *Menderes-házak*-nak nevezték. 1950-62-ben 24 ezer ilyen típusú házat emeltek a török falvakban és 12 ezret a városokban, ezeket térítésmentesen adták át a menekülteknek.

Ismil falu. A Konya tartományban található Ismil faluba 63 kazak család költözött és földművelésbe

¹⁸ Білігін 2007: 168.

¹⁹ Matsubara 2023: 246.

²⁰ Çetin 2023: 86-95.

²¹ Svanberg 1989: 75.

²² Svanberg 1989: 74-75, 83-85; Gayretullah 1977:152. Valójában a családok száma 584. Lásd: 1. táblázat.

²³ Altay 1977.

²⁴ A témára vonatkozó különböző források a családok számát 564-ben adják meg, de az újabb kutatások szerint ennél többen voltak, számuk még a 600-at is meghaladhatja.

3. kép: Helyreállított Mendres ház

kezdett. Akkoriban a kormány hitellelteséggel is ösztönözte a mezőgazdaság gépesítését. A kazak betelepülők nagy nehézségek árán tudtak két traktort venni, sikerük például szolgált a falu többi lakosa számára. A kazakok egyik vezetője, Kocan Savaş közbenjárására 5 kilométeres öntözőcsatorna és két iskola épült a faluban²⁵.

Altay falu. A vidékre települt kazakok legnagyobb csoportja, 226 család Niğde tartomány Ulukışla járásában talált új otthonra, közülük 160 család számára új falut építettek egyforma házakkal, 1954-ben 117, 1955-ben 43 ház épült. A „Menderes-ház” belső felépítése nem felelt meg a kazakok társadalmi és kulturális szükségleteinek. Ezért beköltözés után sokan egyesítettek a konyhát és a fürdőszobát, mert családi összejövetelek alkalmából nagyobb térre volt szükségük. Konyhát aztán kívülről építettek a házhoz²⁶.

Minden kazak menekült fejenként 30-40 hektár földet kapott, családonként 3 hektárt kertnek, 0,6 hektárt pedig házépítésre. 1955. május 7-én kb. 800-an költöztek az újonnan épült kazak faluba, amelyet származási helyükről *Altay*-nak neveztek el. Ez a név a törökösödési folyamatot élő polietnikus társadalomban pozitív visszhangra talált, mivel az Altaj-hegylánc az ótürk birodalom történelmi színhelye és a nomadizmus bölcsője volt.

Az egy nemzetségbe tartozó kazak családok ugyanabban az utcában kaptak házat a faluban, a nagyobb létszámú törzságak (pl.: Zsantekej, Molki, Karakas, Iteli, Szarbas) 2-3 utcát foglaltak el. Altay faluban 1956-ban készült el a mindössze 5 tantermes *általános iskola* és a dízelmotorral működő malom épülete. 1957-től alig egy tucatnyi 15-16 éves gyereket írtattak be ebbe az iskolába tanulni, akiket speciális gyorsított programmal oktattak. 1965-ben 150 gyermek tanult itt három váltásban. A gyerekek számára nehézséget

okozott a török nyelvű környezet hiánya²⁷. 1961-ben *mecsetet* is építettek a faluban és mellé segédépületet, ahol vallásoktatást tartottak gyerekeknek a vakáció idején. Néha iskolai tanteremként is használták.

1969-ben két *artézi kutat* ástak a falutól három kilométerre, a vasútállomás közelében, vízvezetékot fektettek le a faluban és 6 helyre kutat építettek, amelyeknél hosszú vályúkat helyeztek el az állatok itatására.

1971-72-ben egy török szüléznőt neveztek ki a faluba, aki abban a házban működött, amelyikben a falu vezetőjének (*muhtar*) irodája volt. A várandós nők a saját otthonukban szültek.

Gazdaság. A salihli kazakok 1955-ben megállapodást kötöttek az izmiri kereskedőkkel bőr vásárlására, és cserében kész bőrárut szállítottak nekik. A férfiak egy salihli energetikai komplexum építésén dolgoztak²⁸.

Altay és Ismil falvakban a kazakok fő megélhetési forrása az állattenyésztés, azonkívül gabonát is termesztettek, emellett ősszel és télen házi manufaktúrával foglalkoztak. Családonként harminc bárányt adtak a kazakoknak hitelre. A betelepült nomád kazakok nagyon jól értettek az állattartáshoz, de a földművelésben nem volt elegendő tapasztalatuk, így a helyi lakosságtól kértek tanácsot. A növénytermesztéshez műtrágyát vásároltak, szántásra, betakarításra, szállításra banki hitelt vettek fel. A betakarított gabonát a kamrában tárolták.

Nyáron, amikor eljött az aratás ideje, egy kombájnt béreltek, és a bevételből kifizették adósságaikat és az adókat. A kazakok ezzel kapcsolatban úgy vicceltek, hogy: „*a cséplés jó bevétel, de csak egy hónapra elég*”. A törökországi kazakok között mindmáig él az a régi szokás, hogy aratás kezdetén minden család egy kecskét vagy birkát áldoz a gabonátábláján és a vérért a földre csorgatja, ettől várnak nagyobb terméshozamot, az állat húsát pedig a helyszínen megfőzik és közösen elfogyasztják²⁹. Manapság a mezőgazdasági termelők a szántás és terménybetakarítás elvégzésére az ország egész területén működő török lízingcégek szolgáltatóit veszik igénybe.

Állatokat főleg saját szükségletre tartanak, a húst és a tejet maguk dolgozzák fel. Időnként élő állatot adnak el. Altay faluban családonként kezdetben négyöt birkát, 1970 után 30-40, az 1980-as évektől már száz juhot és kecskét tartottak háztartásonként. Ingvar Svanberg svéd kutató *hagyományos kazak faluként* értékelte a kazakok lakta *Altay* települést. 1979-ben azt írja, hogy mintegy 5 ezer juhot, 700-800 kecskét és

²⁵ Kara 2016: 97-103.

²⁶ Yalçın 1998: 27.

²⁷ Дәуітұлы 2024: 105.

²⁸ Svanberg 1989: 100-101.

²⁹ Дәуітұлы 2024: 117.

tehenet, valamint néhány lovat tartanak a faluban³⁰. Az urbanizáció erősödésével az állatállomány nagysága csökkent, 1981-ben már csak 3 ezer volt³¹.

Az 1970-es években Altay faluban 40-50 család foglalkozott bőrárú varrásával. Ősszel és télen feldolgozott bőrányagot hoztak Isztambulból és Izmirből, amelyből különböző konfekció termékeket, táskákat és ajándéktárgyakat készítettek és a közeli nagyvárosok (Antep, Adana, Kayseri) piacain értékesítették azokat. 1974-ben Altay faluban a kazakok varrószövetkezetet alakítottak és külön épületet szenteltek e célra. Ezt a vállalkozást 1998-ban már csak 3 család folytatta a faluban.

A betelepült kazakokra is hatással volt az „*iffú-török*” mozgalom ideológiája, a török nemzettudat erősítése és a társadalom modernizálása. Például a Salihliban letelepült kazak, Hasan Oraltay³² saját költségére jelentette meg Izmirben a *Büyük Türk Eli* című pántürk és antikommunista folyóiratot 1962-1986 között.

4. kép: Altay falu a 2010-es években

4.1. Beilleszkedés az új környezetbe

A Törökországba érkezett kazakok szülőhazájukban nomád állattartók voltak. Egy részük több mint tízéves indiai és pakisztáni tartózkodása alatt kénytelen volt

alkalmazkodni a letelepült életmódhoz. A második menekülthullám tagjainak (a letelepült kazak diaszpóra 18,5 %-a) is átadták ilyen irányú tapasztalataikat. Kezdetben a török nyelv majdnem mindenki számára nehézséget okozott, de az alapjait hamar elsajátították, köszönhetően a két nyelv közötti rokonságnak.

A török társadalomba való integrálódásukat az is elősegítette, hogy a kazakok és a törökök is *szunnita* muszlimok, és a *hanafita* vallásjogi iskolához (*maz'hab*) tartoznak, így gond nélkül tudtak csatlakozni a domináns lakosság vallási szertartásaihoz. A menekült kazakok úgy érkeztek Törökországba, mint egy testvérnép-höz. A török hivatalos politika és az értelmiségiek is úgy viszonyultak hozzájuk. Hüseyin Nihal Atsız turanista író így írt a kazak diaszpóra beilleszkedéséről: „*Törökország üdvözölte őket. Ők a mi fajtánk voltak. Mivel szorgalmasak voltak, megkeresték kenyerüket, és megkapták a török állampolgárságot. Néhányan közülük a török hadseregben teljesítették katonai szolgálatukat. A kicsik iskolába jártak*”³³.

Beilleszkedési nehézségek. A helyi lakosság viszont nem sokat tudott a kazakokról. Akik nem ismerték fel a kazakokat, „tatároknak”, vagy kínai ábrázatúnak nevezték őket, ami érzékenyen érintette őket. Egyes nomád kazak szokások is nehezítették a beilleszkedést. A helyi lakosság tudván azt, hogy a kazakok szeretik a lóhúst, mélyen elítélték a lóvágást és „*lőevő tatár*”-nak csúfolták őket. Emiatt a kazakok csak titokban vágta lovat, és még akkor sem mertek lótenyésztésre vállalkozni, amikor lett volna rá lehetőségük. A falusi kazakok Konya vidékén vadlovakat fogtak be és lovaglásra használták azokat, de a lótenyésztés nem vált külön gazdasági ágga náluk. A kazakok hallani sem akartak számárordítást (szokás szerint ilyenkor bedugták a fülüket és elfutottak), Altay faluban az államtól kapott néhány szamarat eleinte alig használták³⁴.

A törökországi kazakok bőrműves szakmája megkülönböztette őket a helyi etnikai csoportoktól. A kazakok több helyen bőrvarrodát nyitottak, amelyek a helyi fiatalok számára teremtettek munkalehetőséget³⁵.

Túlzás lenne azt állítani, hogy zökkenőmentes volt az adaptációs folyamat, mivel akkoriban az anatóliai vidékeken sem volt könnyű a megélhetés. A modernizálódó török társadalomban helyenként negatív jelenségek is mutatkoztak, ami a betelepülő kazakokat sem kerülte el. Így például Altay falu kazakjaira kezdetben meglehetősen ellenszenvvel tekintettek a szomszédos települések lakosai, mert az ő

³⁰ Svanberg 1989: 88.

³¹ Yalçın 1998: 34.

³² Hasan Oraltay (1933-2010) kazak publicista, 1954-ben érkezett Törökországba és 1957-től már egy izmiri újságíróval cikksorozat írt a Hszincsiangból menekülőkről és a kazak nép történelmi sorsáról. 1963-ban részt vett Salihliban a Kelet-Turkesztániak Egyesülete megalapításában. 1967-1995 között a müncheni Szabadság Rádió kazak nyelvű szerkesztőségében dolgozott. Első műve: Oraltay Hasan. *Hürriyet Uğruna Doğu Türkistan Kazak Türkleri*. İstanbul: Türk Kültür Yayıncılık, 1961.

³³ Atsız 1966.

³⁴ a szerző 2023. évi törökországi terepkutatási anyagából.

³⁵ Svanberg 1989: 90-91.

földjeiket rövidítették meg a hatóságok a kazak falu javára. Egyszer két kazakot ismeretlenek megöltek az Ulukişla felé vezető úton. A kazakok határozott formában fejezték ki felháborodásukat, amire az érintett szomszéd falu idősei eljöttek bocsánatot kérni és kártérítést fizettek. Végül úgy sikerült a békét hosszabb távra megalapozni, hogy a két falu lakosai 'értestvéri' (kazakul – *tamir 'ér'*, a műrokonság egy fajtája) kapcsolatot létesítettek egymással, aminek köszönhetően erős 'rokoni' és baráti kapcsolatok szövődtek³⁶. Viszont az aksarayi járáshoz tartozó Sultanhani településen a csendőrségnek kellett beavatkozni az indulatok lecsillapítására. A helyi lakosság haragját és ellenállását váltotta ki, hogy a kazakok kapták meg azt a földet, amire a helybeliek is igényt tartottak.

4.2. Urbanizáció és kivándorlás a nyugati országokba

Soner Yalçın török kutató szerint „1955-ös alapítása óta Altay falu évről évre szegényedett”³⁷. Ennek egyik oka az volt, hogy a családok növekedésével már nem tudtak megélni gazdálkodásból és házi kézműiparból. A kazakoknál hagyománya volt a sokgyermekes (átlagosan 5-7 gyermek) családoknak, nemcsak falun, hanem városokban is.

A vidéken letelepült kazak lakosság számára vonzó volt Isztambul, ahová idény- és vendégmunkásként jártak dolgozni az 1960-as évektől, majd fokozatosan kezdtek családjukkal a városokba költözni. Ennek több oka is volt: ökológiai, gazdasági, demográfiai, munkavállalási és üzleti stb. A belső-anatóliai falvakból a kedvező okokból vándoroltak el a kazakok:

Az általuk lakott falvak ökológiája kedvezőtlen, kevés a vízforrás és a felszín alatti víz.

A megfelelő legelők hiánya pedig az állattenyésztési lehetőségeket korlátozta, öntözéses gazdálkodás hiányában nem tudták megtermelni a szükséges mennyiségű takarmányt (pl. lóherét).

A talaj több helyen alkalmatlan különféle növények termesztésére. Például, Kayseri tartományban a kazakoknak adott több mint 3000 hektárnyi föld 7 év kísérletezés után terméketlennek bizonyult, panasszal fordultak a kormányhoz, annak támogatásával 72 család költözött el.

Mindezek a nehézségek a vidéki lakosságot arra kényszerítették, hogy városokban vagy külföldön keressenek maguknak megélhetést. A Kayseribe települt kazakoknak nemcsak a terméketlen földdel gyűlt meg a bajuk, hanem a helyi lakosok velük szemben tanúsított

5. kép: Altay falu alapítói (tabló)

ellenséges hozzáállásával is, nagy részük el is költözött onnan. A helyenként mutatkozó negatívumok elsősorban gazdasági indíttatásúak voltak, néha emberi tényezők okozták.

Migrációs trendek: A vidéki kazakok nagyvárosokban élő rokonaiknál vállaltak munkát ősztől tavaszig. A városokba tanulni vagy katonának ment fiatalok ritkán térnek vissza falujukba.

1961 óta a Törökország és Németország között aláírt munkaerő-migrációs megállapodás keretében a kazakok is elkezdtek Németországba vándorolni. Altay faluból Islam Zengin volt az első személy, aki külföldre (Köln) ment dolgozni. 1963-ban elutazása nagy eseménynek számított, az egész falu összegyűlt a búcsúztatására, sírva kísérték ki a falu széléig.

A kazakok meglehetősen nagy csoportja gyűlt össze Kölnben, ahol 1982. áprilisában kulturális egyesületet alapítottak, amely az európai és törökországi kazak diaszpórák első szervezete volt. Az 1970-es évek elejétől a törökországi kazakok közül többen más európai országokba, Svédországba, Franciaországba, Ausztriába, Norvégjába, Dániába és Svájcba mentek dolgozni³⁸.

Az urbanizáció fellendülése. 1970-től erősödött fel a városokba való áttelepülés folyamata. Ekkoriban Isztambul 15 kerületében már 899 kazak család élt. Olyan kisvárosból is, mint Salihli Isztambulla áramlottak a kazakok. Izmir külvárosában tíz kazak család közösen épített magának egy többemeletes házat, ahol bőr konfekció készítésével foglalkoztak. Adanába és Niğdébe 1-2 család, Ankarába 15 család költözött a falvakból³⁹. Niğdében és Konyában több kazak család csak a tanév ideje alatt tartózkodott, mivel a falujukban nem volt középiskola. Azzal is jövedelemhez jutottak, hogy a falujukban készült bőrárut a városban árulták.

1970-től nagy előrelépést jelentett a törökországi kazak diaszpóra számára a Kasmírból újonnan

³⁶ Yalçın 1998: 27-28.

³⁷ Yalçın 1998: 33.

³⁸ Kesici 2014: 148.

³⁹ Svanberg 1989: 93-94, 105.

áttelepült Delilhan Canaltay⁴⁰ politikus aktív szervező tevékenysége. Emlékiraibaiban elmondja, hogy 3 nagy tervet tűzött ki maga elé: *lakónegyedet építeni Isztambulban, kazak fiatalokat külföldi egyetemekre küldeni, gazdasági együttműködés kialakításával versenyképesebbé tenni a kazak vállalkozásokat*⁴¹. Nagy erőfeszítések árán a kazakoktól összegyűjtött pénzből három alkalommal vásárolt földet, összesen 67 hektárt Isztambul külterületében, Güneşliben. 100 ház építéséről szerződést kötött egy építőipari vállalkozóval (egy kertes ház ára 8 ezer USA dollár, vagyis 48 ezer líra volt, amiből 17 ezret előre ki kellett fizetni), elektromos hálózatot, vízvezeték és utat is építtetett. 1973 augusztus 15-én tartották a *Kazak-kent* nevű új lakónegyed hivatalos átadó ünnepségét, amelyet Isztambul főpolgármestere is megtisztelt jelenlétével. Befejezésekor 600 kertes ház állt ott⁴². Az isztambuli kazak negyed utcáit szülőföldjük helyneveiről nevezték el (például Barköl, Irtis, Altáj utca stb.). Azóta Güneşli a megapolisz részévé vált. 1980-tól a kertes házak helyére többemeletes házakat építettek az ott lakók (egy-egy család annyi szintes házat épített, ahány fia volt), 2010-től nagy tömbházak épülnek a kazak negyedben, ami egész Törökország-ra jellemző.

A lakótelep kazakjai már az átadás után egy hónappal mecsetépítésbe kezdtek Canaltay vezetésével. Európai kazak diaszpórák és helyi jómódú törökök is hozzájárultak az építkezés finanszírozásához. A kazak nők arany karkötőiket, gyűrűiket és ezüst ékszereiket adták oda erre a célra. A mecset rövid idő alatt felépült a lakónegyed közepén található egy hektárnyi területen és Altay kazak mecsetnek nevezték el.

⁴⁰ Delilhan Canaltay (1922-2012) a törökországi kazak diaszpóra kiemelkedő alakja. A kuomintang hadsereg tisztje volt Hszincsiangban, 1949-ben, amikor a kommunisták bevonultak a térségbe, harcolt ellenük és a második kazak emigrációs hullámmal érkezett Kasmírba, ahol 1952-69 között az indiai belügyminisztériumban dolgozott. 1969-ben Törökországba költözött és vált az ottani kazak diaszpóra vezető személyiségévé. 1961-1992 között tagja volt a tajvani parlamentnek. A Pakisztánban és Afganisztánban maradt kazak, kirgiz és ujjur diaszpóra érdekeit is képviselte, nemzetközi szervezetek anyagi támogatását juttatta el hozzájuk. 1992-ben a Kazakok Világszövetsége elnökségi tagjává választották. Édesapja, Zsanimhan Tileubai (1888-1951) a hszincsiangi koalíciós kormány pénzügyminisztere volt, menekülés közben 1950 július 11-én 60 másik személlyel együtt letartóztatták és halálra ítélték (Canaltay, 2019:183).

⁴¹ Canaltay 2019: 215.

⁴² Canaltay 2019: 217-219.

Canaltay politikus második vágya az volt, hogy a törökországi kazak fiatalok versenyképes felsőfokú szakmai képzettséget szerezzenek. Tekintélyének és kapcsolatainak köszönhetően sikerült megszerveznie, hogy kazak fiatalok tanulhassanak tajvani egyetemeken: 1971-ben 10, 1978-ban 17 kazak diák kezdhetett el tajvani tanulmányait. Végzésük után az állami és kereskedelmi szektorokban helyezkedtek el Törökországban és nyugaton⁴³.

Delilhan Canaltay harmadik prioritása a kazakok gazdasági tevékenységének új, versenyképes szintre való emelése volt. Példát mutatott azzal, hogy ipari és kereskedelmi projektekben részvényessé vált: az 50 kazak által közösen alapított „*Birlik*” (Egység) nevű bőrkonfekciót gyártó és forgalmazó cégnél, a „*Turkesztán*” kaucsukgyárban, egy műanyaggyárban, valamint egy bőrruházati üzletben. Ez a nagyszerű kezdeményezés ösztönzőleg hatott a kazak vállalkozókra, egymás után alakultak kazak cégek, mint például a „Barköl”, az „Altay”, az „Ázsia”, az „Alaş”, a „Cadik”, a „Bazarkul”, a „Şen Turkestan”, az „Akyol műanyag”, a „Sanka”, a „Topli deri” stb⁴⁴. A cégek és kereskedelmi márkák nevéként a kazak tulajdonosok *törzsük, nemzetiségük vagy származási helyük* nevét választották.

A kazak gazdasági együttműködés lendülete olyan erős volt, hogy külföldön is kereskedelmi képviselőket nyitottak, például Szaúd-Arábia 5 városában és Jordániában is (Canaltay 2019:222). Európai nagyvárosokban is nyitottak üzletláncot úgy, hogy a termékeik egy részét helyben állították elő.

Şerizat Doğru kazak vállalkozó 1991-ben Izmir külvárosában megalapította az „Alaş” kumiszfarmot, ahol 50 kancát és 400 birkát tartott. Lovasturisztikai szolgáltatásokat is kínált, ahol a nyaraló kazakok találkozhattak egymással.

4.3. Egy új kazak bevándorlási hullám Törökországba

A 2. világháború idején Németországba vitt szovjet hadifoglyok kis része Törökországban telepedett le, köztük kazakok is voltak, de nem tartottak kapcsolatot a később kialakult kazak diaszpórával. 1980-ban új kazak menekültáradat telepedett le Törökországban. A török elnök (Kenan Evren) pakisztáni látogatása után 4000 menekültet fogadott be Törökország Pakisztánból, köztük

⁴³ Canaltay 2019: 215-217.

⁴⁴ Canaltay 2019: 221, 229-231.

65 kazak családot, akik Kayseri városában kaptak lakást⁴⁵.

1965-ben kb. 60 ezer kazak élt Afganisztánban, akik közül többen a szovjet-afgán háború idején elmenekültek onnan. Például 1980-ban 530 heráti kazak család menekült a szomszédos Iránba, ahonnan kis töredékük Törökországba került⁴⁶.

Nincs azonban szoros kapcsolat a törökországi Hszincsiangból származó kazak menekültek és a később Afganisztánból érkezett kazakok között⁴⁷, mivel nézeteltérés van köztük társadalmi és ideológiai szempontból.

5. Törekvések az identitás megőrzésére

Az 1960-70-es években a törökországi kazakokat lefoglalta a megélhetésért folytatott küzdelem és nem tudtak kellő figyelmet fordítani a kazakok hagyományos kultúrájára, és az idősebb generáció által képviselt értékek elsajátítására és életben tartására.

A kazakok betelepülése után az *akszakalok* (idősek) befolyása évről évre csökkent a közösségen belül, és az új társadalmi és gazdasági viszonyok között fokozatosan elvesztette jelentőségét. A fiatal generáció már nem tartotta a szavukat mértékadónak. Az 1970-es évektől gyengülni kezdett a „nagy család” koncepciója. A fiatal generáció tagjai közül többen vagy városokba költöztek vagy külföldre vándoroltak. Anyagilag viszont továbbra is támogatták egymást. A kazak *rokoni kapcsolatokra* jellemzőek a kötelező normák, amelyek megtartása erősíti a kis közösségen belül az egyének összetartozását. Így például a közösségi ünnepeken (esküvő, temetés, halotti tor, házavatás, súlyos betegségből való felgyógyulás) való részvétel nemcsak a vérrokonok, hanem a házassági rokonságban állók számára is kötelezőnek számított.

A törökországi kazak diaszpóra a környezethez való alkalmazkodás és az identitás megőrzése között egyensúlyozott. Igyekeztek minden áron megőrizni nemzeti hagyományaikat és azokat a kor elvárásaihoz igazítani. A jövődöbéli férj vagy feleség kiválasztása a régi genealógiai elveken és a szokásjogon alapul. Olyan vélemény uralkodott, hogy az asszimiláció elkerülése érdekében a fiataloknak a kazak közösségen belül kell párt találniuk, mert az teszi lehetővé a kazak identitás megőrzését és továbbadását

6. kép: Günesli emléktábla

a következő generációnak. Az ezredfordulóig szegénynek számított, ha egy kazak lány török vagy más nemzetiségű férfihöz ment feleségül. Csak a nogaj és kirgiz lányokkal tettek kisebb kivételt, akik nyelvi és kulturális is nagyon közel állnak a kazakokhoz.

A diaszpóra történetében előfordultak *vegyes házasságok*. A Pakisztánból áttelepült kazakok kaskari (ujgur), kirgiz és pastu feleséget hoztak magukkal. A letelepedést követően, az új környezethez való alkalmazkodás után, az 1960-as évek elején néhány megözvegyült kazak férfinak nem volt más lehetősége, mint helyi török lányt venni feleségül, mert nem találtak korban magukhoz illő kazak nőt.

A diaszpóra tagjai ragaszkodnak családi hagyományaikhoz, ez is gyökereikhez köti őket és gyermekeiket. A családok megtanították lányaikat hagyományos kazak lakástextilt, viseletet hímezni, szőni, varrni és saját maguk számára a kelengye egy részét elkészíteni. Ily módon az anyagi kultúrán keresztül is kötődtek a kazak hagyományhoz. A falvakban népművészeti csoportok alakultak. Török kutatók (Muzaffer Sarisözen zenekutató, Dr. Rahmi Oruç Güvenç tánckutató, valamint Saadet Çağatay és Ferhat Tamir nyelvészek) nagy érdeklődést mutattak irántuk, ami további ösztönzést jelentett számukra, a kazakok maguk is rögzítettek magnószalagra és videóra az idős generációtól különböző jellegű információkat. A századfordulón a

⁴⁵ Жеменей 2007: 24.

⁴⁶ Жеменей 2007: 29.

⁴⁷ Svanberg 1989: 95.

nigde-i egyetem folklórkutatói végeztek anyaggyűjtést Altay faluban (Yalçın Soner és kollégái).

A kazak közösségen belül erős az összetartás, mindenki kötelességének tartja a rászorulókat támogatását, mert ezt kívánja meg a szokásjog, a nomád hagyomány, a vallási és erkölcsi törvények, és az egymásra utaltság érzése. Egyedül, a csoport tagjainak segítségével nélkül nem lett volna esély a túlélésre sem a nomád életben, sem a nagy vándorlás során.

A törökországi kazakoknál erős az a szokás, hogy anyagilag támogatják a rokonaikat és a földjeiket. Ennek két formája van, az egyik rokon kötelesség, a másik a vallási normáknak való megfelelés. Az első formája az 1990-es évekig működött jól. A városba vagy külföldre egyedül távozók eleinte rendszeresen hazaküldték faluban maradt rokonaiknak jövedelmük egy részét, miután egész családok költöztek el, a faluba küldött pénz mennyisége erősen lecsökkent⁴⁸.

A támogatás másik formája mindmáig jól működik. Az állandó jövedelemmel rendelkező kazakok évente küldenek a falujukba *pénzadományokat*⁴⁹ megbízott személyeken vagy kulturális egyesületeken keresztül. A kazakok között divattá vált a mekkai zarándoklatra utazni, jómódú vallásos muszlimként igyekeztek teljesíteni ezt a kötelességüket, és aki megtehetette (a nyugat-európai diaszpóra), hozzátartozói számára is biztosította ezt a lehetőséget.

Amikor már anyagilag megalapozták megélhetésüket, a *szülőföldjükkel* (Hszincsianggal) és az *anyaországgal* (Kazakisztánnal) építettek kapcsolatot, amihez a kommunista országokban bevezetett viszonylagos nyitottság is kedvezett az 1970-es évek végétől.

Kazakisztánban 1976 szeptemberében megalakult az „Otan” szervezet, amely a külföldön élő honfitársakkal való kapcsolatokért volt felelős, így módon a törökországi és az európai kazak diaszpóra számára is hidat képezett az anyaországgal.

⁴⁸ Yalçın 1998: 35.

⁴⁹ A pénzadományoknak több formája létezik: pl.: *zakat* (alamizsnaadás), a muszlimok évente kötelesek fizetni a vagyonuk 2,5%-ának megfelelő összeget; *sadaqa* (önkéntes adomány), amelyet a bűnök eltörlése és a bajok megelőzése reményében fizetnek. Ide sorolhatók más alkalmi támogatások is, mint például a *kurban* – ‘áldozat’, az áldozati ünnepen, egy áldozati juh árát küldik haza, amelynek húsát szétosztják a falubeliek között. A böjti hónapban, egy iftár vacsorára elegendő pénzüsszeggel szoktak hozzájárulni a rokonok megvendégléséhez.

Ekkoriban kezdtek az európai kazak diaszpóra tagjai turistaként szovjet Kazakisztánba utazni és kapcsolatokat létesíteni. A rokonaikat is meglátogatták ilyenkor, akik közül többen szintén Hszincsiangból kerültek Kazakisztánba az 1955-ös és 1962-es tömeges áttelepülési hullámokkal. Ilyen látogatások alkalmával hagyományörzéshez szükséges tárgyakat (hangszer, viselet, kiadványok stb.) vittek haza magukkal, amelyeknek aztán jó hasznát vették, nemcsak Törökországban, hanem például Kölnben is a kazak zene- és tánctanfolyamokon. Az ilyen jellegű törekvések nagyban hozzájárultak a hagyományápoláshoz és az anyaországon kívül élő kazakok identitásának megőrzéséhez.

Hszincsiangba, az atyák szülőföldjére 1979-ben látogattak el először a törökországi kazakok, miután Kínában meghirdették a „nyitott ajtó” politikát. A rokonlátogatásból értékes hang- és videofelvételekkel és gazdag ajándékokkal tértek vissza, amely hozzájárult a szociális emlékezet megőrzéséhez. Nem sokkal később a Kínában élő rokonok viszonzták látogatásukat. Az idősek erre az időszakra hálával emlékeznek, mert teljesült a vágyuk. Az 1980-as évek végén arra is volt példa, hogy hszincsiangi rokonok gyermekét fogadták örökbe törökországi kazakok. 1989-től a *peresztrojka* idejében már Kazakisztánba is korlátozás nélkül utazhattak, ami nagy fordulat volt számukra.

1990-ben Mongóliából 38 fiatal kazak ment tanulni Törökországba. Ilyen nagy kazak küldöttséget először fogadtak személyesen, ezért a tiszteletükre nagy ünnepséget rendeztek az isztambuli kazakok lakta negyedben. Minden isztambuli tehetős kazak család egy saját nemzetségéből származó diákot fogadott be a családjába és folyamatosan támogatta őt, köztük többen valóban közeli rokonságban álltak egymással⁵⁰.

1991. decemberében Kazakisztán függetlené válását a törökországi kazakok rendkívül nagy örömmel fogadták, az új rokonállamok létrejötte Törökország számára új lehetőségeket jelentett. Ennek alkalmából a kazak diaszpórák tagjai egymásnak gratuláltak, kulturális központokban és mecsetekben nagy ünnepségeket rendeztek, kazak hagyomány szerint fehér kost áldoztak és közösen imádkoztak az új kazak állam sikeréért. Hasonló szertartást tartottak a kazak államfő első hivatalos látogatásának tiszteletére Isztambulban, majd Kölnben is.

⁵⁰ 1919-ig a nyugat-mongóliai rész és a kínai Altaj tartomány közigazgatásilag egy egységbe tartozott és közvetlenül Pekingnek volt alárendelve.

1992. szeptember végén Kazakisztán akkori fővárosában, Almatiban került megrendezésre a *Kazakok első Kurultája* (Világtalálkozója) gazdag kulturális programmal, amelyre 33 országból érkeztek küldöttségek. A Kazakisztánba érkezett törökországi idős kazakok a repülőből kiszállva meghatottan borultak le az anyaföldre, és azt ölelve fejezték ki kötődésüket a hazához. Többen aztán át is települtek a független Kazakisztánba, mint például Halifa Altay⁵¹, a Korán kazak nyelvre fordítója, aki Isztambulból Almatiba költözött át.

Szervezetek a törökországi kazak diaszpórában.

A hszincsiangi migránsok Törökországban megalapított első szervezete, a 'Kelet-Turkesztáni Menekültek Egyesülete' 1960. március 29-én jött létre, kazakok és ujugurok közös erőfeszítésével, amely a Török Miniszteri Kabinet 4322-es számú határozatával került hivatalos bejegyzésre.

Kazak diaszpórákban kulturális szervezet először Németországban alakult, 1982. április 10-én, Kölnben, „Kazak-türkleri Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Derneği” (A Kazak-türkök Kulturális és Szociális Segítő Egyesülete) néven⁵². Ennek példájára az európai kazak diaszpórák kezdeményezésére és pénzügyi támogatásával (63 ezer német márka) 1986-ban Törökországban is létrejött egy kazak kulturális szervezet, 'Kazak Türkleri Vakfı' (A Kazak-türkök Alapítványa), amely a kazak diaszpóra érdekeit nemcsak Törökországban, hanem az európai országokban is képviselte. A szervezetnek mintegy 400 kazak nyújtott rendszeres anyagi támogatást⁵³. Ekkortól kezdve számos európai országban jöttek létre kazak egyesületek, melyek részvételével 2009-ben létrehozták az Európai Kazak Egyesületek Szövetségét⁵⁴.

Az 1990-es években vallási és oktatási jellegű alapítványok is alakultak, köztük a stabil anyagi háttérrel rendelkező Ahmed Yesevi Tudományos és Kulturális Alapítvány, amely 1990 óta külföldi kazak fiatalok egyetemi felkészítésével és vallásoktatásával foglalkozik. Az anyaország a határon túli kazak fiatalokat ösztöndíjjal támogatja, mely lehetőséggel 2008 óta a törökországi és európai kazak diaszpórák képviselői is aktívan élnek.

⁵¹ Halifa Altay (1917-2003) memoáíró, fordító, poliglott, a kazak menekültek részéről ő volt felelős a Pakisztánból Törökországba való áttelepülés ügyintézéséért. Elsőként ő írta meg e migráció történetét és a törökországi kazakokról is több vonatkozásban publikált.

⁵² Çetin 2023: 185.

⁵³ Çetin 2023: 200-215.

⁵⁴ Kesici 2014: 151.

Jelenleg a törökországi kazak diaszpórában 12 kulturális alapítvány és egyesület működik. Közös céljuk a kazak identitás erősítése, az érdekek koordinálása a török és a kazak kormányok, valamint a civil szervezetek között. Ezeket a célokat hasonló tevékenységgel próbálják megvalósítani: különböző kazak és török nyelvű sajtótermékek kiadásával, honlapok működtetésével, a rászorulókat segítéssel, stb. Hasonló jellegű alapítványok Ankarában, Kastamonuban, Salihliban, valamint Ismil (Konya tartomány) és Altay (Niğde tartomány) falvakban működnek.

A kazak civil szervezetek becslése szerint ma már 3 építőipari cég, több mint 40 kisüzem (varró, műanyag, építőipari), mintegy 50 bóraru-varroda, 3 mezőgazdasági cég, 300-400 kereskedelmi üzlet van törökországi kazak tulajdonban. A korábbi 50-60 fős szövetkezetek és részvénytársaságok a globalizmus korában nem bírták a versenyt a multinacionális cégekkel.

Az 1993-ban megalakult Kazakok Világszövetsége, 2017-től az Otandastar (honfitársak) Részvénytársaságon keresztül szervezi és koordinálja a diaszpórákkal való kapcsolatépítést. Eddig öt alkalommal szervezték meg a kazakok világtalálkozóját. A törökországi kazakok találkozóját 1996 óta évente megrendezik Kis Kurultáj néven, általában nyáron kerül rá sor, akkor az európai kazak diaszpóra tagjai közül is sokan részt tudnak venni rajta. A rendezvény fesztivál formájában zajlik, filmvetítések, koncertek, kiállítások kíséretében. Hasonló jellegű az évente más országban megrendezésre kerülő Európai Kazakok Találkozója is, amely lehetőséget ad véleménycserére, találkozókra (még futballmérkőzéseket is tartanak).

Az Isztambulban és Antalyában működő kazak kulturális központok programjaikba bevonják az utóbbi évtizedben Törökországba áttelepült kazakokat is (a Covid-korlátozások idején számuk elérte a 95 ezret).

Az isztambuli kazak professzor, Abduvakap Kara véleménye szerint Törökország mindig is rokonszenvet tanúsított a kazakokkal szemben, ezért a kazakok nem tapasztaltak idegenkedést, etnikai elnyomást vagy üldözést⁵⁵. A 20. század második felében Törökországban kialakult kazak diaszpóra és az abból kiáramló nyugat-európai kazak kisebbség Törökországot tekinti hazájának (*Otan*), Kazakisztánt anyaországnak (*Anaotan*, *Anažurt*), Hszincsiangot pedig őseik hazájának (*Atažurt*) vagyis atyáik földjének.

⁵⁵ Kara Abduvakap kişisel web sitesi (2024.03.02-i letöltés), on-line: (<https://www.abdulvahapkara.com/>)

Összefoglalás

A Kínából menekülő kazakok társadalmi helyzetének alakulását, új stratégia alkalmazását igénylő, környezeti hatások határozták meg. Az eredetileg a kazak hagyományoknak megfelelő életvitelt folytató kazakság (amibe beleértjük a tárgyi és szellemi kultúrát, valamint a gazdaság működtetésének formáit is), a vándorlás közben lassan elveszítette eredeti társadalmi struktúráját és az azt fenntartó ideológia is változásokon ment keresztül. Ebben a folyamatban első helyre került az új környezetbe való beilleszkedés. A családi és rokoni kapcsolatok egyre fontosabbá váltak, mivel a magasabb szintű társadalmi csoportok, mint nemzetség, törzsek szerinti kapcsolattartás fontossága a menekülés éveiben egyre inkább kezdett elhalványodni, mivel a hagyományos nomád életmód az új hazában nem volt hosszútávon fenntartható. Ezt a folyamatot az Európában már előrehaladottan jelen lévő globalizmus ideológiája, intézményesült hálózatai is nagy mértékben felgyorsította. Az együvé tartozás érzését elsősorban az elhagyott otthon iránt érzett vágyakozás, a menekülés közben átélt szenvedés emléke, másodsorban a megmaradt hagyományok és a közös világnézet és folklórtudat tartották fenn. Az összetartásában jelentős szerepe volt a szolidaritásnak, amely a diaszpóra tagjainak biztosította a mindenkori segítségnyújtást és a megélhetés biztonságát. A menekülés és az új hazába való beilleszkedés megteremtette a közösséget segítő, irányító személyeket, akik ma is nagy tiszteletnek örvendenek és ők adják a fiatalság számára a követendő példákat. Ezek a személyek azok, akik nem hagyták kialudni a hazafiság érzését, szorgalmazták a hagyományok folytatását, akik olyan gazdasági, kulturális és önszervező cégeket, alapítványokat és egyéb intézményeket hoztak létre, amelyek mind az emigrációba kényszerülteknek, mind a jövő generációinak nagy segítségül szolgálnak a fennmaradás és a kazak önazonosság megtartása szempontjaiból.

Felhasznált irodalom

- Altay, Halife 1977 *Kazak Türklerine Aid Secere* [A kazak-türkök genealógiája]. Toprak dergisi matbaasi, Istanbul.
- ATSIZ, Hüseyin Nihal 1966 *72 Kazak Ailesinin Bitmeyen Çilesi* [72 kazak család végtelen szenvedése] // *Ötüken*, 1966 25. *haziran*. Makaleler I, Isztambul, 1992: 69-73.
- Canaltay, Delilhan 2022 *Çetin Zaman Zor Günler* [Nehéz idők, nehéz napok]. Çeviren ve Hazırlayan: Dr. Tekin Tuncer. Altay Yayınları, Istanbul.
- Clark, Milton J. 1954 How the Kazakhs Fled to Freedom. *National Geographical Magazine*, CVI (5) 621-644.
- Çetin, Adburrahman 2023 *Ömür yolumdaki son göç* [Az utolsó vándorlás az életutamon]. Çeviren Aşur Özdemir. Anatolia kültür, Istanbul.
- Gayretullah, Hizir Bek 1977 *Altaylar'da kanlı Günler* [Véres napok az Altajban]. Ahmet Sait Matbaası, İstanbul.
- Kesici, Abdulkayyum 2014 Avrupa'ya göç'ün 50. yılında kazak diasporası'nın bugünü ve geleceği [A kazak diaszpóra jelene és jövője az Európába vándorlás 50. évfordulóján] In *Türk diasporası ve türk dünyası vizyon* 2023. Ed. Almagül Isina. Tasam Yayınları, Istanbul. 147-156.
- Lias, Godfrey 1956. *The Kazakh Exodus*. Evans Bros, London.
- Matsubara, Masatake 2023. *Kazak türkləri. Doğu Türkistan'dan Türkiye'ye Özgürlük Göçü (1934-1953)* [A kazak-türkök vándorlása a szabadságba Kelet-Turkesztánból Törökországba (1934-1953)] Hazırlayan Hatashitotsu Kutluk. Paradigma Akademi, Çanakkale.
- Oraltay, Hasan 1961 *Hürriyet Uğrunda Doğu Türkistan Kazak Türkləri* [Kelet-turkesztáni kazak-türkök a szabadságért]. Türk Kültür Yayımları, İstanbul.
- Svanberg, Ingvar 1989 *Kazak Refugees in Turkey: A Study of Cultural Persistence and Social Change*. (Studia Multiethnica Upsaliensia, 8) Uppsala.
- Yalçın, Soner 1998 Niğde Altayköy kazakları. Köyin kuruluşü ve ekonomik durumu [Niğde tartomány Altayköy kazakjai. A falu alapítása, gazdasági helyzete]. *Türk dünyası dergisi*. 6. Yil. 16. Sayı. S. 83. Ankara. 7-35, 81-87, 94.
- Алтай. Халифа 2014 *Алтайдан ауган ел* [Az Altajból kivándorolt nép] Дүниежүзі қазақтарының қауымдастығы, Алматы.
- Өбілқасымұлы, Сейітхан 2007 *Қуғын* [Üldözés. Önéletrajzi regény] Атажұрт, Алматы.
- Білгін, Әтейхан 2007 Жадымдағылар (естелік орнына) In *Қазақ ұлт азамтық қозғалысы [Emlékeim (memoár helyett) A kazak nemzeti felszabadító mozgalom]* Материалдар. 9 том. Ел шежіре, Астана. 160-169.
- Дәуітұлы. Құдыс 2024 *Алтайкөй қазақтары* [Altayköy kazakjai] Мазмұндама, Алматы.
- Жеменей, Ислам 2007 *Ирандағы қазақтар* [Iráni kazakok] Зерде, Алматы.

Қара, Әбдіуақап 2016 *Қазақтардың Түркияға көші (Қожан Уазір ақсақалдың ауызша деректері)* [A kazakok migrációja Törökországba (Kocan Vazir adatai)]. Орхон, Алматы.

Орлова, Галина Расшифровка. История советской атомной бомбы [Dekódolás. A szovjet atombomba története]. (2024. 04.06-i letöltés), on-line: <https://arzamas.academy/materials/2196>

ÁBRAJEGYZÉK

1. kép. A hszincsiangi kazak menekültek vándorlásának útvonalja az 1940-50-es években az Altáj-ból Kanszu Csinghajon és Tibeten át Kasmírba. Forrás: Clark, Milton. J. How the Kazakhs Fled to Freedom. National Geographical Magazine. 1954, November. 625.

2. kép. A második kazak menekülthullám vezetői Szrinagarban (Sultanşerif, Delilhan Zuhauliy, a Vörös Kereszt képviselője, Dr. Rodge, Huseyin Teyci) 1952. Canaltay családi archívumából.

3. kép. „Menderes-ház” Altay faluban, Aristan Tosun nyugat-berlini lakos állította helyre 2022-ben.

4. kép. Altay falu, Törökország egyetlen kazak települése. Látkép. 2010. Kuddüs Çolpan felvétele.

5. kép. Altay falu alapítóinak emléktáblája, amelyet a kazakok letelepülésének 50.évfordulója alkalmából állítottak. Az emléktáblán látható a falu alaprajza, a házak sorrendje a családfők nevével együtt.

6. kép. A kazakok törökországi letelepülésének 50. évfordulója alkalmából állított emléktábla Isztambul Güneşli városrészének kazakok lakta negyedében, Kazakkentben.

Uray-Szépfalvi Ágnes: Fényhozók (2017., olaj-vászon, 150x100cm)